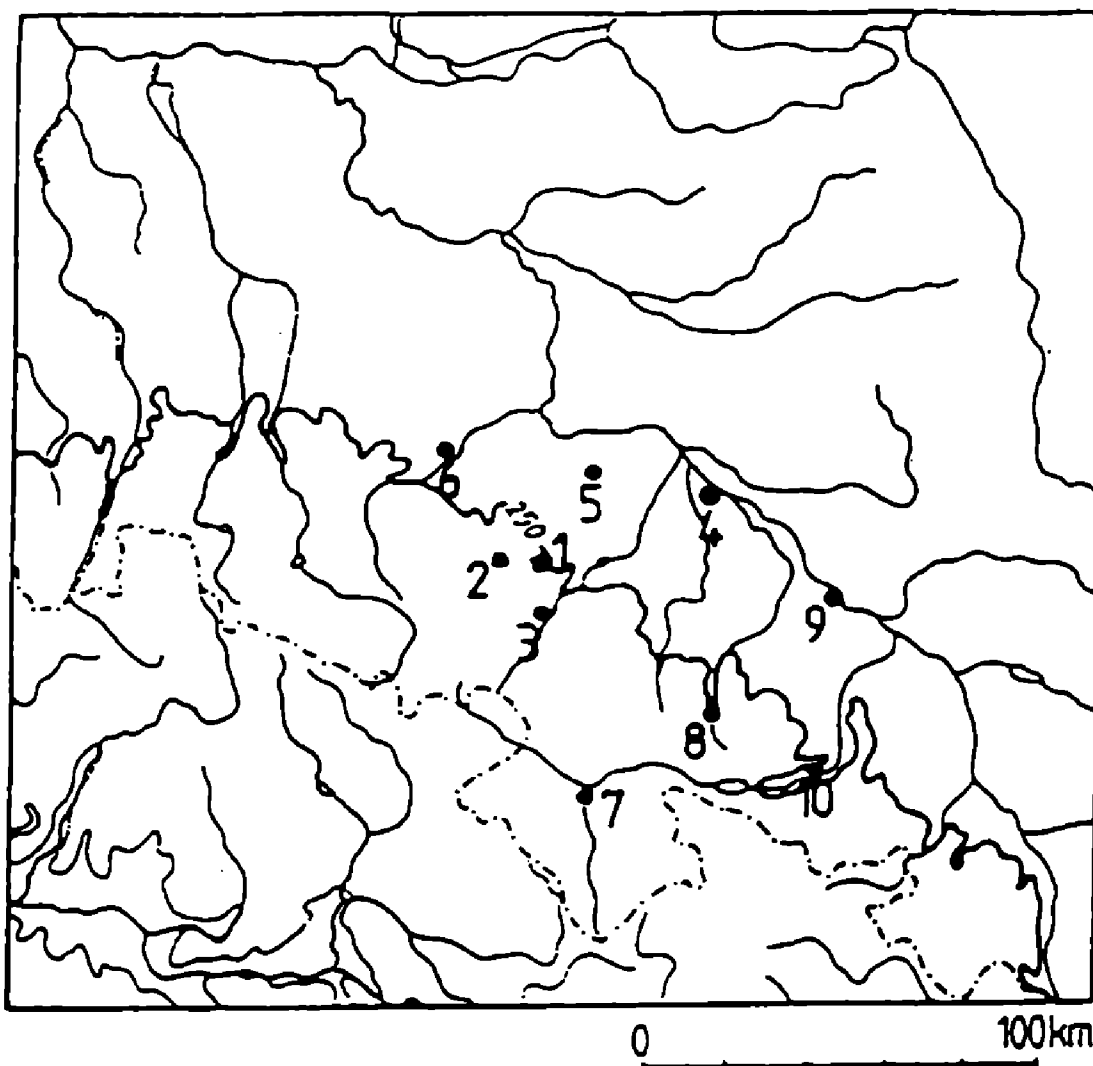

Relikty późnośredniowiecznej drogi we wsi Rusko k. Strzegomia na Śląsku

ARTUR BŁAŻEJEWSKI

W 1996 roku miał miejsce piąty sezon ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowiskach archeologicznych w Rusku k. Strzegomia w woj. wałbrzyskim, zagrożonych przez odkrywkową eksploatację złóż ilów kaolinowych. Poszukiwania w ostatnich dwóch sezonach, prowadzone przez autora niniejszego artykułu, skoncentrowane były na stanowisku nr 44 (ryc. 3). W przeszłości było ono badane kilkakrotnie. W roku 1993 odkryto tam m.in. studnię datowaną na XII–XIV wiek (Burdukiewicz, Durbajło 1995) zaś w roku 1994 kolejne średniowieczne obiekty osadnicze (Burdukiewicz, Rzeźnik, Trzeciński 1996, 151–154).

Wykopaliska prowadzono tuż przy współczesnych zabudowaniach wsi. W 1995 roku założono tam wykop o wymiarach 4,2×2,3 m (ryc. 6). Pod ok. dwumetrowej miąższości warstwą niwelacyjną związaną z drogą asfaltową natrafiono na średniowieczne nawarstwienia kulturowe. Pierwotna stratygrafia była zakłócona jedynie w południowej części son-

Ryc. 1. Położenie wsi Rusko w odniesieniu do ważniejszych ośrodków późnośredniowiecznego osadnictwa na Dolnym Śląsku: 1 – Rusko, 2 – Strzegom, 3 – Świdnica, 4 – Wrocław, 5 – Środa Śląska, 6 – Legnica, 7 – Kłodzko, 8 – Ziębice, 9 – Brzeg, 10 – Nysa.

dażu przez wkop osiemnastowieczny, związany zapewne z niwelacjami pod nie istniejącą obecnie zabudowg zachodnią częśći Ruska.

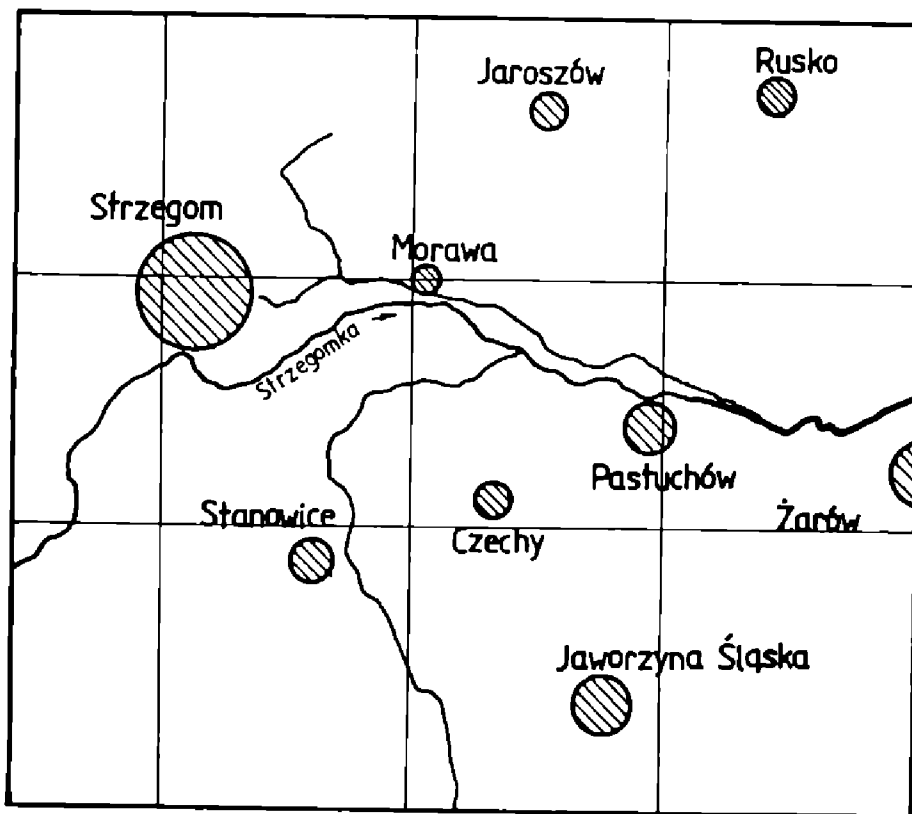
Bezpośrednio nadjasnoniebieskim iłem calcowym zalegała czarnobrunatna warstwa kulturowa o miąższości od 20 do 30 cm. Odkryto w niej 21 drobnych fragmentów ceramiki typowych dla przełomu XIII i XIV stulecia. Trzy fragmenty natomiast, zarówno na przełomach jak i na obu powierzchniach, miały barwę białą. Jest to cecha typowa dla naczyń miejscowej produkcji, wynikająca najprawdopodobniej przede wszystkim z zastosowania w garncarstwie gliniek i iłów z lokalnych złóż (Rzeźnik, Trzciniński 1996, 312) o szczególnym składzie chemicznym, m. in. charakteryzującym się śladową jedynie zawartością żelaza.

Pod opisaną tu warstwą antropogeniczną zalegata warstwa niebieskozielonego iłu o miąższości 10–15 cm, nie zawierająca jakichkolwiek materiałów kulturowych. Najwyżej, ponad warstwą iłu, odkryto szarobrunatną warstwę antropogeniczną o miąższości od 16 cm w północnej części wykopu do 68 cm w części południowej. W stropie warstwy, na wysokości 195,5 m n. p. m., w centralnej części sondażu, odkryto resztki ścianki plecionkowej. Osnowę stanowiły okorowane paliki brzożowe o średnicy ok. 10–12 cm, wbite w podłoże co ok. 25–30 cm w rzędzie ustawionym mniej więcej po osi wschód–zachód. Warkocz wykonany by z grubych witek brzożowych (do 4 cm), z których zachował się tylko jeden rząd. Tuż przy plecionce, po jej południowej stronie, zalegała deska sosnowa o długości ok. 2 m, szerokości 25 cm i grubości 5 cm. Inne, bardziej zniszczone deski zalegały w północnej części wykopu. Nasadzone były one na paliki brzożowe i dębowe (ryc. 6, 7), rozstawione w rzędach równoległych do plecionki co ok. 25 cm i w szeregach co 10–20 cm. Resztki konstrukcji drewnianych ze względu na zły stan zachowania nie mogły być poddane specjalistycznej analizie dendrochronologicznej.

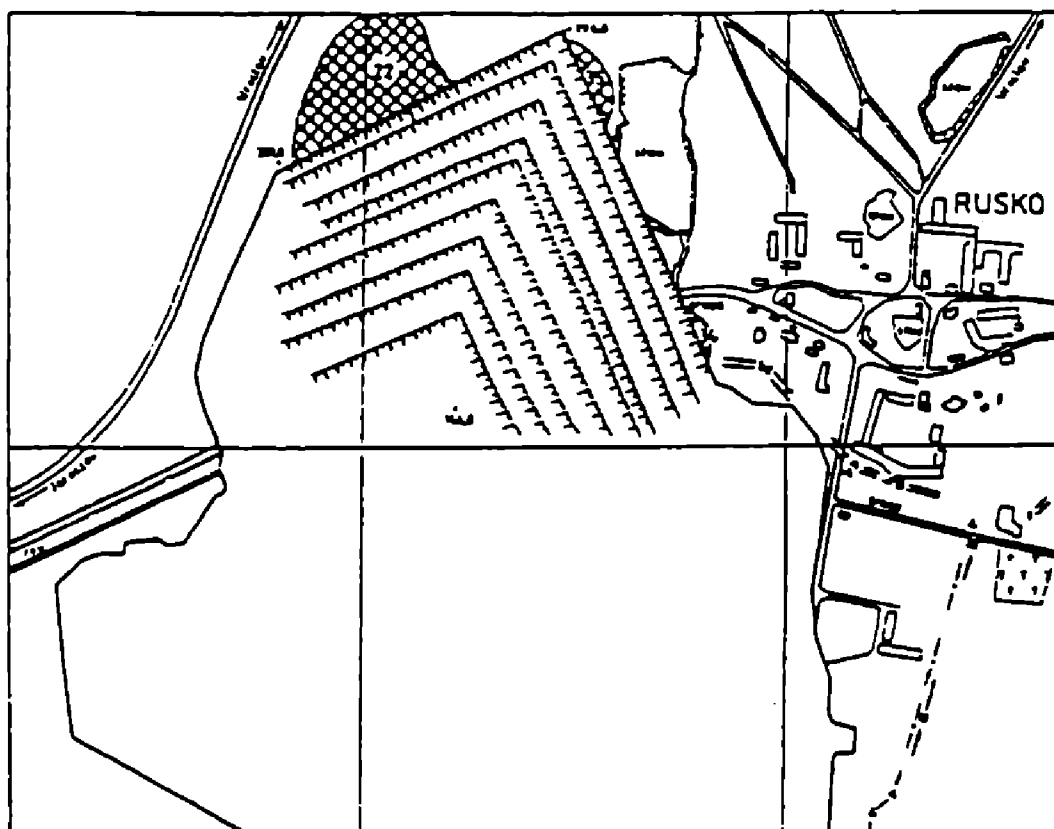
W warstwie opisanej powyżej odkryto 191 fragmentów różnych typów naczyń, które datować można ogólnie na XIV stulecie (ryc. 8). Ok. 60 % wśród tych fragmentów stanowiła ceramika biała, typowa dla Ruska. Pozostały odsetek ułamków naczyń miał barwę ceglasczerwoną i brunatną. Takie proporcje dwóch typów technologicznych ceramiki mogą pośrednio dowodzić rozwoju miejscowych warsztatów garncarskich (być może przyklastornych?), wykorzystujących lokalne złoża gliny.

Oprócz ceramiki w warstwie tej stwierdzono obecność stosunkowo licznych kości zwierzęcych, skupionych przede wszystkim, podobnie jak ceramika, po południowej stronie ściany plecionkowej. Jak wykazała analiza przeprowadzona przez T. Wiszniowską i K. Stefaniaka z Instytutu Zoologii Uniwersytetu Wrocławskiego, spośród 66 fragmentów kości 17,7 % należało co bydła domowego, 5,9 % do konia zaś 2,3 % do świni domowej. Pozostałych kości nie udało się zidentyfikować. Wyniki te zgadzają się z danymi zawartymi w nielicznych źródłach pisanych, traktujących o średniowiecznej hodowli zwierząt (Rutkowska-Plachcińska 1978, s. 49–50).

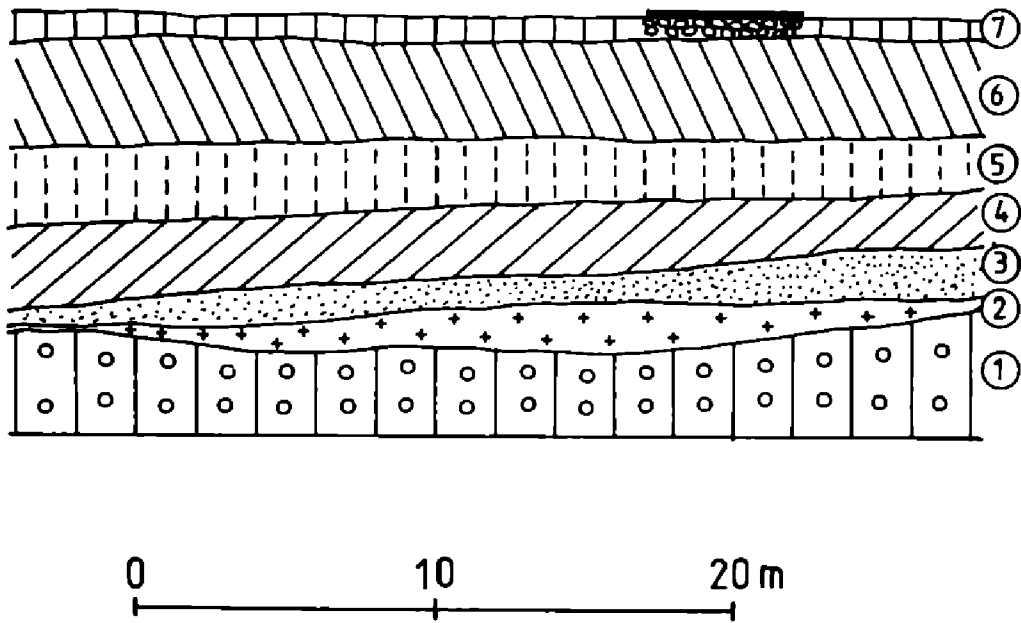
W roku 1996 kontynuowano badania ratownicze na omawianym stanowisku. Założono kolejny wykop sondażowy (o wymiarach 4×1,5 m) tuż przy południowej krawędzi wykopu z sezonu poprzedniego, stanowiący jego kontynuację (ryc. 5). W południowej części wykopu, gdzie wystąpiły najmniej zakłócone warstwy antropogeniczne, natrafiono na pozostałość kamiennego bruku. Znajdował się on ok. 0,5 m wyżej od drewnianych konstrukcji opisanych wcześniej. Pod dużymi kamieniami bruku (o średnicy 20–30 cm) odkryto warstwę mniejszych kamieni przemieszanych ze żwirami i piaskiem. Nie podjęto eksploatacji odsłoniętych konstrukcji. Spowodowałoby to bowiem niewątpliwie obsunięcie się skarpy kopalni i zniszczenie istniejącego wciąż odcinka szosy asfaltowej. Poprzestano na oczyszczeniu i zadokumentowaniu bruku w obrębie założonego sondażu. Podczas oczyszczania pozyskano 13 fragmentów kości zwierzęcych i 164 fragmenty naczyń glinianych. Wśród ceramiki 32,3 % stanowią ułamki ceramiki siwej, 48,2 % fragmenty naczyń białych, pozostałe 19,5 % to fragmenty o powierzchniach zewnętrznych szarych lecz o przełomach i powierzchniach wewnętrznych białych (najpewniej jest to skutek zastosowania specy-

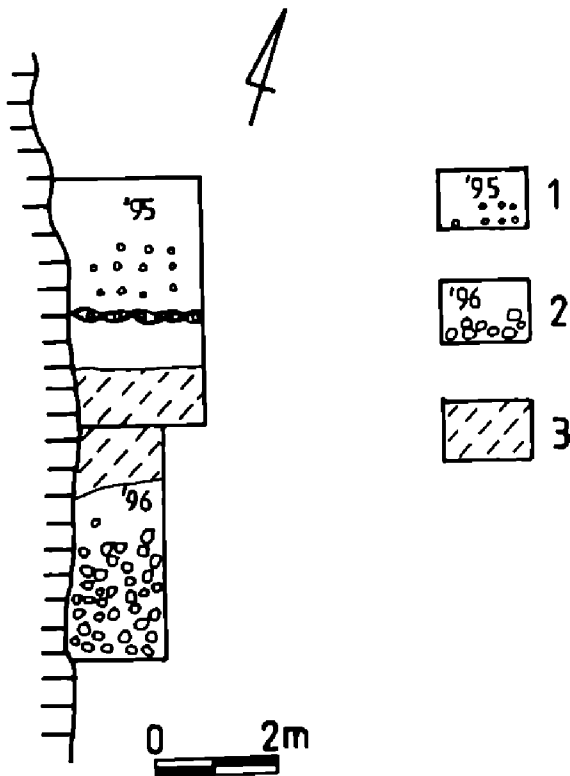
Ryc. 2. Średniowieczne osadnictwo w okolicach Strzegomia.

Ryc. 3. Lokalizacja wykopu na stan. 44 w Rusku z fragmentem planu wsi.

Ryc. 4. Stratygrafia na stan. 44 w Rusku k. Strzegomia (fragment profilu): 1 – glina glacialna, 2 – żwiry wodnolodowcowe, 3 – piaski drobnoziarniste, 4 – szaroniebieska mada pylasta, 5 – gleba kopalna z humusem, 6 – czarne utwory antropogeniczne, piaszczystomulkowato-pylaste, 7 – gleba współczesna.

Ryc. 5. Plan wykopów z lat 1995 i 1996 na stan. 44 w Rusku: 1 – wykop z 1995 r., 2 – wykop z 1996 r., 3 – wykop nowożytny.

ficznego wypału oraz być może surowca). Na podstawie tychże zabytków ceramicznych bruk kamienny datować można szeroko na wiek XIV i ewentualnie na początek wieku XV (ryc. 8).

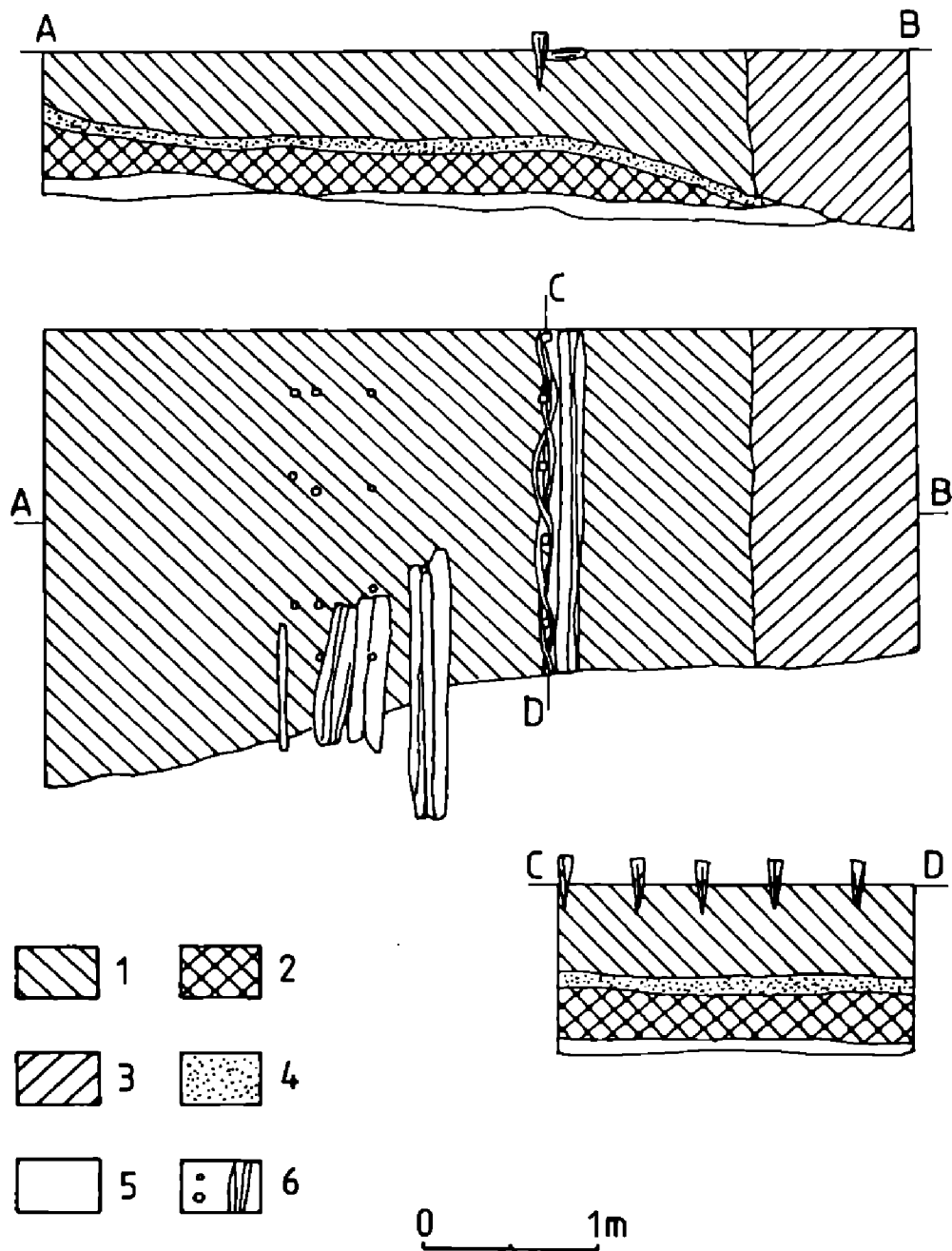
Nie ulega wątpliwości, iż resztki konstrukcji drewnianych odkryte w XIV-wiecznej warstwie kulturowej są relikdami wiejskiej zabudowy. Na podstawie tych pozostałości nie można jednak precyzyjnie ustalić jej formy. Znaleźisko można interpretować dwojako. Po pierwsze, można traktować plecionkę jako pozostałość ścianki działowej budynku wiejskiego, dzielącego go na np. część gospodarczą i mieszkalną. Bardziej prawdopodobnym wydaje się, iż mamy to do czynienia z zewnętrzną, północną częścią budynku. Deski natomiast przymocowane do podłoża są najpewniej pozostałości nawierzchni ulicy biegnącej po osi wchód-zachód. Nie możliwe było jednak dokładne rozpoznanie opisanych tu konstrukcji ze względu na ich destrukcję na styku sondży z lat 1995 i 1996.

Odkrycie bruku kamiennego zaledwie o 0,5 m powyżej reliktyw drewnianej zabudowy (ryc. 5) wydaje się świadczyć, iż po zakończeniu jej funkcjonowania (być może po intencjonalnej rozbiórce) przesunięto nieco na południe bieg ulicy, której przebieg tak czy owak zgodny był z dzisiejszym przebiegiem urwanej dziś, najkrótszej drogi z Ruska do Jaroszowa i dalej do Strzegomia. Dowodziłoby to, że została ona wyznaczona już w XIV stuleciu.

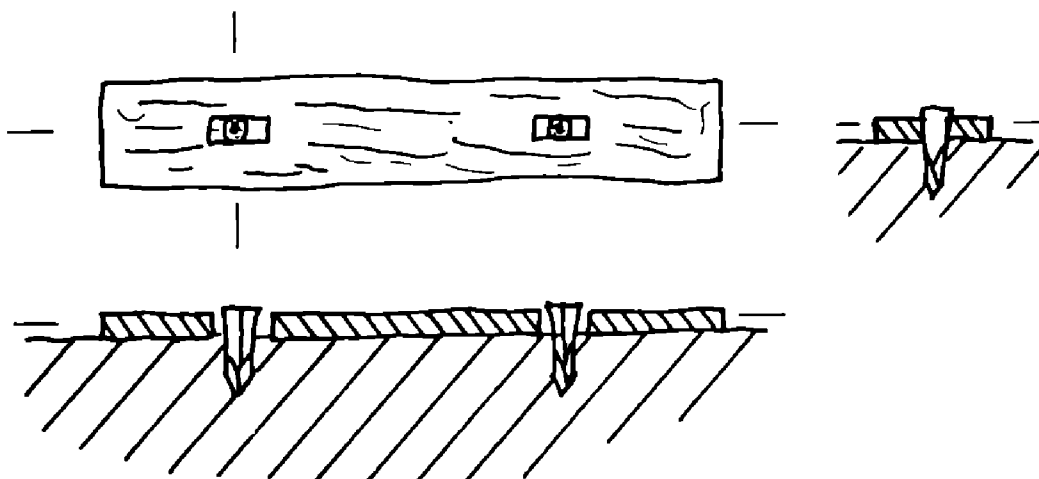
Jak do tej pory z terenu Polski brak analogii dla tego typu reliktyw zabudowy wiejskiej. Ściany plecionkowe znane są natomiast z badań miast średniowiecznych. Jako zewnętrzne i działowe ściany domów mieszkalnych oraz jako ploty ograniczające posesje stosowane były szeroko w budownictwie wczesnomiejskim np. na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu od XI do XIII w. (Kaźmierczyk 1993, ryc. 80, 84, 89). Ściany plecionkowe w miastach śląskich w wiekach XIII–XV występują przede wszystkim jako elementy konstrukcyjne budynków gospodarczych, jak np. przybudówek, kosznicowych obudów kloak (Borkowski, Buśko, Piekalski 1993, 292, ryc. 5, 299) czy chlewików (Wiśniewski 1992, 198, ryc. 18).

Opisane tu konstrukcje drewniane datowane są identycznie jak studnia odkryta na tym samym stanowisku dwa lata wcześniej (Burdukiewicz, Durbajło 1995; por. też Rzeźnik, Trzciniński 1996, 312). Na okres ten przypada bujny rozwój wsi, lokowanej w 1248 r. na prawie niemieckim (Maleczyński 1960, 400), stanowiącej uposażenie kościoła NMP zakonu kanoników regularnych na Piasku we Wrocławiu. Był on najpewniej związany z jej przejściem w 1288 r. pod patronat klasztoru joannitów ze Strzegomia (Kozaczewski 1995, 17). Kamienny bruk, odkryty w nieco młodszym poziomie osadniczym, stanowi dowód utrzymywania się w Rusku zaawansowanej infrastruktury i ciągłego rozwoju zabudowy. Rozwój ten był jeszcze bardziej intensywny w końcu XV i w wieku XVI, kiedy to dokonano m. in. znacznej rozbudowy miejscowego kościoła parafialnego (obecnie filialnego) pod wezwaniem św. Piotra i Pawła (Pilch 1978, 223; Pater 1982, 80).

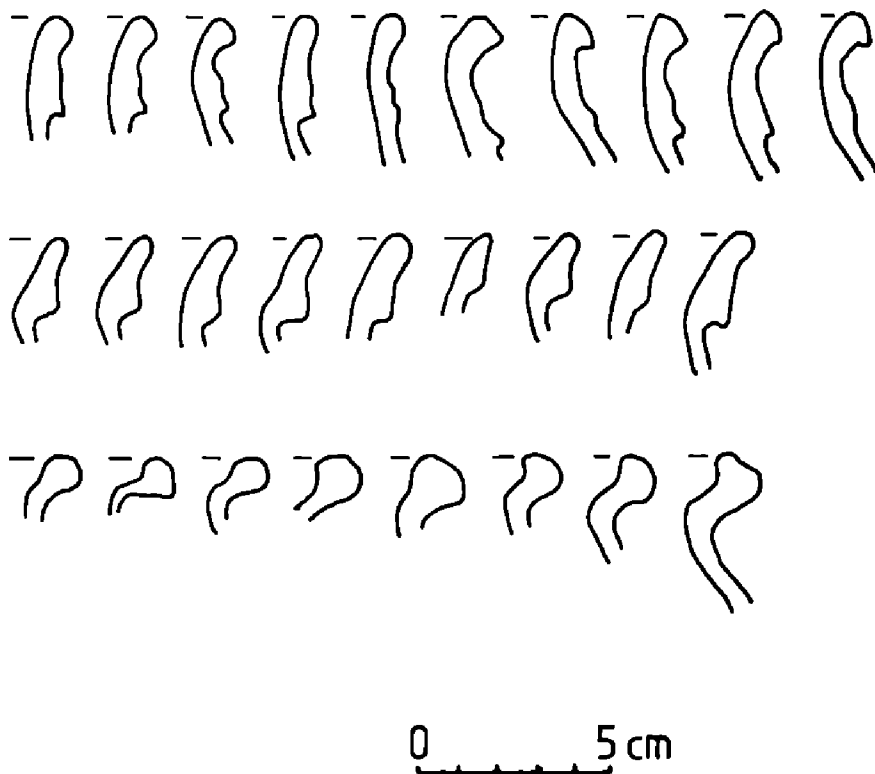
W związku z przedstawionymi tu odkryciami jawi się kilka podstawowych problemów badawczych odnośnie przeszłości Ruska. Pierwszy z nich dotyczy sieci ulic wsi. Nie jest jasne, czy do dzisiejszego dnia zachowała się dawna struktura zabudowy i układ szlaków komunikacyjnych. Jak wynika z przedstawionych wyników badań na stan. 44 przynajmniej droga w kierunku Strzegomia wytyczona została w XIV wieku. Plan wsi (ryc. 3) zdaje się wskazywać, iż pozostałe trakty, ułożone wyraźnie na planie krzyża, mają równie starą metrykę. Droga na północ (obecnie wiodąca ku szosie na Wrocław) prowadziła do rody Śląskiej, w średniowieczu bujnie rozwijającego się miasta, droga na południe zaś skierowana była ku Świdnicy. Droga na zachód, której relikty odkryto, wiodła do Strzegomia, natomiast droga na wschód (obecnie ślepo zakończona, przywalona hałdami kopalnianymi) wytyczona była wzdłuż szlaku na Wrocław i Opolo (ryc. 1). Nie wiadomo jednak, czy struktura traktów komunikacyjnych wytyczona była w taki sposób już u zarania osadnictwa w Rusku w latach 1149–1169, kiedy było ono we władaniu kanoników regularnych z Wrocławia (Maleczyński 1951, 69). Jak do tej pory brak znalezisk archeologicznych odpowiadających najwcześniejszym wzmiankom o badanej wsi w źródłach pisanych. Zabytki XII-wieczne odkryto natomiast ok. 1 km na południe od dzisiejszej wsi, na stan. 46 (Błażejowski 1997, 257–260), które stanowią zapewne pozostałość jakiejś innej osady, satelickiej względem Ruska, związanej z górniczą penetracją okolic Strzegomia w tym czasie. Prawdopodobnie jednak tak dawne zabytki zostaną odkryte także na stan. 44, tj. w obrębie współczesnej zabudowy. Wskazuje na to choćby bardzo złożona stratygrafia badanego stanowiska a miąższość warstw antropogenicznych przypominająca bliskowschodnie telle zdaje się poświadczać ciągłość osadnictwa od wczesnego średniowiecza do dzisiaj (ryc. 4). Co się tyczy jednak samej sieci dróg Ruska wydaje się bardziej prawdopodobnym, iż należy je wiązać z gospodarką prowadzoną przez klasztor joannitów w Strzegomiu od połowy XIII stulecia.

Ryc. 6. Relikty drewnianej ulicy na stan. 44 w Rusku k. Strzegomia: 1 – warstwa kulturowa z konstrukcją ulicy, 2 – warstwa kulturowa XIII/XI w., 3 – wykop nowozytny, 4 – szaroniebieska mada pylista, 5 – utwory glacialne, 6 – konstrukcje drewniane.

Ryc. 7. Sposób umocowania dranic drogi późnoredniowiecznej w Rusku.

Ryc. 8. Profile wylewów późnośredniowiecznych naczyń ceramicznych ze stan. 44 w Rusku (wybór).

Podobnie jak w przypadku ulic przedstawia się zagadnienie miejscowej produkcji cernmicznej. Jak wcześniej wspomniano, stosowano w niej miejscowy, bardzo charakterystyczny surowiec, nadający naczyniom białą lub zbliżoną do białej barwę.

Fragmety takiej ceramiki znane są już ze stan. 46 datowanego na XII–XIII w., jednak największy ich odsetek notuje się wśród ceramiki z końca XIII i całego XIV stulecia. Najprawdopodobniej więc rozwój miejscowego garncarstwa opartego na lokalnym surowcu również związany jest z przejściem Ruska na własność joannitów.

Kolejnym, ciekawym zagadnieniem jest sama etymologia nazwy Rusko. Jest to najpewniej nazwa etniczna, mająca swe źródła w przybyciu w okolice Strzegomia obcych osadników z terenu wschodniej Słowiańszczyzny. Nie należy jednak owego przybycia wiązać z akcją osadniczą po najeździe mongolskim w 1241 r., ponieważ wieś już w najwcześniejszych źródłach pisanych z XII w. pojawia się od razu pod nazwą Rusek, Rusco (Maleczyński 1951, 69). Rzecz ciekawa, iż w okolicy Strzegomia są jeszcze dwie wsie o nazwach odetnicznych, tj. Czechy i Morawa (ryc. 2). Nie występują one jednak w tak wczesnych źródłach historycznych jak Rusko. Niewątpliwie nazwy tych miejscowości stanowią potwierdzenie intensywnej akcji kolonizacyjnej na tym terenie, przypuszczalnie już jednak po 1241 roku. Nie wykluczone, iż ewidentny postęp cywilizacyjny, który obserwować można na przykładzie ceramiki i infrastruktury wsi Rusko na przełomie XII/XIV w. związany jest nie tylko z patronatem klasztoru dbającego o rozwój swych posiadłości, lecz także z napływem nowej, obcej ludności w ramach wielkiej akcji kolonizacyjnej.

Badania wykopaliskowe w Rusku, k. Strzegomia, mimo swego typowo ratowniczego charakteru, dostarczają wielu istotnych informacji o układzie i charakterze zabudowy średniowiecznych wsi śląskich. Przyznać jednak trzeba, iż dzieje się tak przede wszystkim z powodu braku planowych badań tak datowanych wsi na Śląsku i w Polsce w ogóle, bowiem ten typ osiedli znany jest jak do tej pory przede wszystkim z odkryć przypadkowych. Podkreślenia wymaga także fakt, iż Rusko nie jest w zasadzie wsią najbardziej reprezentatywną z racji przynależności do wspólnot zakonnych. Sprawia to, iż jej sytuacja kulturowa a także prawna była bardzo specyficzna (Modzelewski 1987, 207–217), co nie ujmuje niczego z atrakcyjności przedstawionych tu wyników badań.

Literatura

- BŁAŻEJEWSKI, A., 1997: Wyniki badań wykopaliskowych na średniowiecznych stanowiskach archeologicznych w Rusku, gm. Strzegom, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne“, 39, 251–261.
- BORKOWSKI, T., BUŚKO, C., PIEKALSKI, J., 1993: Średniowieczna i nowożytna parcela mieszczańska przy ul. Więziennej 11 we Wrocławiu, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne“, 34, 287–317.
- BURDUKIEWICZ, J. M., DURBAJŁO, J., 1995: Studnia wczesnośredniowieczna z Ruska k. Strzegomia, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne“, 36, 301–306.
- BURDUKIEWICZ, J. M., RZEŹNIK, P., TRZCIŃSKI, M., 1996: Badania wykopaliskowe na stanowiskach wielokulturowych w Rusku, gm. Strzegom, w 1994 roku, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne“, 37, 131–156.
- KAŹMIERCZYK, J., 1993: Ku początkom Wrocławia, Cz. II, Wrocław.
- KOZACZEWSKI, T., 1995: Wiejskie kościoły parafialne XIII wieku na Śląsku, Wrocław.
- MALECZYŃSKI, K., 1951: Codex Diplomaticus Silesiae, Wrocław.
- MALECZYŃSKI, K., 1987: Historia Śląska, t. I, Wrocław.
- MODZELEWSKI, K., 1987: Chłopi w monarchii wczesnopiastowskiej, Wrocław.
- PATER, J., 1982: Katalog ruchomych zabytków sztuki sakralnej w Archidiecezji Wrocławskiej, t. 2, Wrocław.
- PILCH, J., 1978: Zabytki architektury Dolnego Śląska, Wrocław.
- RZEŹNIK, P., TRZCIŃSKI, M., 1996: Późnośredniowieczna ceramika ze wsi Rusko, gm. Strzegom, z badań w 1994 roku, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne“, 37, 301–314.
- RUTKOWSKA-PLACHCIŃSKA, A., 1978: Gospodarka rolno-hodowlana, [in:] „Historia kultury materialnej Polski w zarysie“, t. II, Wrocław, 39–57.
- WIŚNIEWSKI, Z., 1992: Przykłady form zagospodarowania posesji miasta lokacyjnego na Starym Mieście w Głogowie, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne“, 33, 183–216.

S o u h r n

Pozůstatky pozdněstředověké cesty ve vesnici Rusko k. Strzegomia ve Slezsku

V r. 1996 probíhala pátá sezóna záchranného výzkumu na pozemcích vsi Rusko kat. Strzegomia, na archeologické lokalitě ohrožené povrchovou těžbou kaolinových hlín v povrchovém dole. Výzkumy se soustředily v poloze č. 44 v blízkosti současných budov Ruska. Výkopem byl odkryt silně porušený pozůstatek vyplétané stěny venkovské stavby neznámé funkce, která byla situována hned vedle zbytku dřevěného povrchu vesnické ulice. Původně byla sestavena z dlouhých desek připevněných na podloží zaostřenými kolíky, pravděpodobně z dubového dřeva. Stupeň zničení desek i špalíků neumožňoval speciální dendrochronologický rozbor. V antropogenní vrstvě se zmíněnými relikty dřevěné budovy byly zjištěny zlomky zvířecích kostí dobytka, prasete a koně. Tuto stavbu možno datovat na základě keramiky do 14. století. Kromě dřevěných konstrukcí byly ve stejné lokalizaci nalezeny zbytky kamenné dlažby, datované keramikou do 14. a na počátek 15. století. Tyto nálezy dokládají, že nejkratší, nyní přerušená cesta z Ruska do Jaroszowa a Strzegomia byla založena již nejpозději ve 14. století. Odkryté pozůstatky budovy navíc dokazují vysokou úroveň infrastruktury Ruska v pozdním středověku. Otevřenou otázkou zůstává, zda dochované cesty mají původní rozměry. Pravidelný půdorys vsi a směřování cest do hlavních center osídlení Slezska pozdního středověku hovoří ve prospěch této teze.

Prudký rozvoj Ruska je pravděpodobně spojen s přechodem obce do majetku kláštera johanitů ze Strzegomia r. 1248. V tomto období sehrál roli rozvoj místní hrnčířské výroby na základě lokálních surovin a tak budování (nyní filiálního) kostela sv. Petra a Pavla.

V y o b r a z e n í :

1. Poloha vsi Rusko ve vztahu k významnějším střediskům středověkého osídlení Dolního Slezska: 1 – Rusko, 2 – Strzegom, 3 – Švidnica, 4 – Wrocław, 5 – Środa Śląska, 6 – Legnica, 7 – Kłodzko, 8 – Ziębice, 9 – Brzeg, 10 – Nysa.
2. Středověké osídlení v okolí Strzegomia.
3. Umístění výkopu v poloze č. 44 v Rusku a část půdorysu vsi.
4. Statigrafie v poloze č. 44 v Rusku k. Strzegomia (část profilu): 1 – glaciální hlína, 2 – glacifluviální „žwiry“, 3 – jemně zrnité písky, 4 – šedomodrá „mada pylasta“, 5 – pohřbená humózní půda, 6 – černé antropogenní, písčito-mulkovato-pylaste“, 7 – současná půda.
5. Plán výzkumů v poloze č. 44 v Rusku z let 1995 a 1996: 1 – výkop z r. 1995, 2 – výkop z r. 1996, 3 – novověký zásah.
6. Relikty dřevěné ulice v poloze č. 44 v Rusku k. Strzegomia: 1 – kulturní vrstva z konstrukce ulice, 2 – kulturní vrstva 13.–14. století, 3 – novověký zásah, 4 – šedomodrá mada pylasta, 5 – ledovcové útvary, 6 – dřevěné konstrukce.
7. Způsob upevňování „dranic“ středověké cesty v Rusku.
8. Profily okrajů středověkých keramických nádob z polohy č. 44 v Rusku (výběr).